

Pap Tibor

· Pécsi Tudományegyetem, Természettudományi Kar, Földtudományi Doktori Is-
· kola
· tiber.pap@gmail.com

AZ EU MINT „PUHA BIRODALOM”
(AZ EURÓPAI UNIÓ ÉS OROSZORSZÁG VISZONYA AZ ÚJ
EURÁZSIA-KONCEPCIÓ TÜKRÉBEN)

*The EU, as a 'Soft Empire'
(The Relationship of The European Union and Russia
in the Mirror of the New Concept of Eurasia)*

*EU kao „meka imperija”
(Veza Evropske Unije i Rusije u ogledalu novog koncepta Eurazije)*

Írásomban arra szerettem volna felhívni a figyelmet, hogy az egypólusú világ koncepciójának visszaszorulásával Kelet-Közép-Európa és a Nyugat-Balkán olyan kihívások elé néz, amelyek még az érte versengő centrumokban sem eldöntött és magától értetődő forgatókönyvek mentén rajzoltattak meg, s jól modellezhető következményekkel kecsegtetnek. A humboldi megállapítás, mely szerint Európa nem önálló kontinens, hanem csak a tagolatlan Eurázsia egy jól tagolt északnyugati félszigete, mostanság új kontextusokban nyer jelentőséget. Egyfelől a tagság (az érdekek és elképzelések egyidejű különbözősége) áll szembe a maga térbeli monumentalitását újra felismerő, azt fókuszba helyező egyneműség-elképzeléssel.

Mindeközben az eddig hegemon, de éppen visszahúzódni látszó USA új politikája következtében új önértelmezéssel lesz célszerű előállni mindkét szereplőnek. A köztük levő sajátos kapcsolat – a kölcsönös függés – okán közös nevezőként egy, a „kiterjesztett Svájc-modellként azonosított” birodalmi szintű, de atipikus jegyekkel jellemezhető Európai Unió kialakulása sem elképzelhetetlen (habár az USA elsődleges hatalmi érdekei, valamint az Európa-modellék kapcsán tapasztalható csőrlátások ezt a megoldást egyelőre nem igazán látszanak preferálni). Ami mégis emellett szól: az óvilágnak, a pszeudokontinensnek a néző- és középpontváltások nyomán leértékelődő helyzete. Ám az a gyakorlat, amely az Egyesült Államok részéről az orosz törekvéseket csak egy *reguláris felforgató* (SZILÁGYI 2013: 66),

mielőbb megakadályozandó próbálkozásként képes kontextusba helyezni, várhatóan nem fog középtávon sem megváltozni. De az európai reflexív modernítésra épülő értelmezések számára a másság és az elismerés tekintetében ezen a területen is rendelkezésre áll még némi ismeretelméleti tartalék.

Ehhez azonban elsősorban arról a védekező mechanizmusról kellene átállítódniuk, amely a miszticizmus mögött megbúvó realista geostratégiai elveket is azok megjelenési formájával együtt alapból el szokta utasítani. Szerencsésebb lenne egy, a társadalmat alakítani próbáló misztikus orosz elképzeléseket, így Dugin nem kifejezetten tudományos munkáit is, amolyan ismeretelméleti feketedobozként kezelni, aminél csak a bemeneti (helyzet) és a kimeneti (tervek) vonatkozások perdöntöek. Azok lefolyását – legitimációs szerepüknek racionális alapokon történő értelmezhetőségét – a klasszikus husserliánus gondolkodás tükrében időlegesen zárójelbe illelnők tenni. Ilyetén talán nem lenne értelmetlen az egyre súlytalanabbá váló Európa számára egy olyan gondolat kísérletnek a kidolgozása sem, amely számol azzal az egyelőre megváltoztathatatlan tünő orosz interpretációs sarokponttal, miszerint Európa orosz szempontból a legjobb esetben is csak, mint „baráti semleges” térség artikulálhatja magát. Ez fokozottan érvényes lesz egy a saját védelmét egyre inkább önerőből megoldani kényszerülő atipikus „sui generis” birodalom számára, amely a hódítással szemben az önkéntes csatlakozást (és annak ellentétes végpontját: az önkéntes távolmaradást), valamint az egyneműsítéssel (univerzalizmus/homogenizáció) szemben a különbözőségek elismerését tartja követendőnek. Ellenkező esetben a térség országai csak abban bízhatnak, hogy annyira leértékelődik az egész nagytérség, hogy nem lesz értelme a Heartland Kelet-Ázsiába való áttolódása után geostratégiai célból akár geoökonómiai, akár hagyományos eszközökkel keményen fellépni egyik nagyjátékosnak sem Európában.

Kulcsszavak: európai felzárkózás, Eurázsia-fogalom, „puha birodalom”-elmélet, Beck, Dugin

Ulrich Beck, a háború utáni német társadalomelmélet második nemzedékének egyik meghatározó személyisége 2015. január 1-jén távozott az élők sorából. Életműve az Európához való felzárkózás egyik leghasználhatóbb – legforradalmibb – leírását tartalmazza a globalizálódó világban: miközben azt vallotta, hogy a valóság „megértése” és „önértelmezése” egyaránt forradalmi tett.

A reflexív modernitás ugyanakkor arra is ösztönöz, hogy témánkat, a Nyugat-Balkán és Európa viszonyát becki értelemben is átgondoljuk. Beck könyveinek egyik visszatérő érve az, hogy nagyobb (birodalmi) mozgástér csak a szuverenitás egy részének feladásával lehetséges. Ezt bizonyítja a német példa. Munkái kitűnően érvelnek az önrendelkezés alapjai mellett: az alulról építkező, demokratikus folyamatok rendjének kölcsönös elfogadását taglalják. Ahogy írja: *A cselekvők műveleti hatóköre az új helyzet felismerése által optimalizálódik.* A különbségek és a tudomásul vett sajátosságok Európájában *a sokféleség nem a problémák sokaságát, hanem a megoldá-*

sok lehetőségeit hozza majd magával. Ez a kozmopolita integráció lényege. Az „árral szembenő” elvekkel a kihívások gyökeréhez jutunk el. A többségelvű döntéshozatal és a kisebbségi közösségek automatikus kizáródása közötti kapcsolat összefüggéseire ugyanaz az út vezet. Az Európához való felzárkózás társadalmi sikere részben a „demokrácia” különféle elemeinek revíziójától is függ. Ez azonban nem állítható anélkül, hogy újra ne fogalmaznánk az Európa perifériáján élő közösségek szerepét a nemzetállam és szomszédai, valamint a nemzetállam és az EU közötti kapcsolattal együtt.

A periféria államainak és a becki „puha birodalomnak” a kapcsolatára is ki kívánunk térni. Ezen elmélet szerint az *EU egy nem homogén és nem hegemónikus birodalom*. Ám megközelítésünk kiindulópontja nem a nemzetépítési program, ahogy azt Beck és a normatív iskolához tartozók vallják. Szerintünk a nemzet/állam és környezet/szomszédtság ismételt felbukkanó, állandó problémák fő oka: a többségelvű döntéshozatal, a regionális szegmentáció (állam) és a határok természete (azok demokratikus úton való megváltoztathatatlansága).

A NAGYTEREK ÉS A GEOPOLITIKAI GONDOLKODÁS

A nagyterek kapcsán megfogalmazott koncepciók ma is a geopolitikai gondolkodás sarokkövei. A politikai téralakítás és a birodalmi keretek kéz a kézben járnak. Az európai és az észak-ázsiai nagytereket érintő két elképzelést, valamint azok birodalmi vonzatait kívánom a továbbiakban elemezni, tekintettel arra, hogy a délkelet- és a kelet-közép-európai államok számára e két koncepcióhoz való viszonyulás eddig is perdöntő volt, s úgy látszik, a jövőben is az lesz. Az egyik egy még mindig eldöntetlen/lezáratlan folyamat: Délkelet-Európa államainak az Európai Unióhoz való közeledése/csatlakozása. Ezt szokás „alternatíva nélküli”-ként beállítani, ugyanakkor az eldöntetlenség is kettős: sem a térség államainak jelentős részében, sem az EU-ban nem született visszavonhatatlan döntés a Nyugat-Balkán államainak csatlakozásáról, annak időtávtárolásáról és konkrét körülményeiről. A másik koncepció egy egyelőre még kevésbé intézményesült, elméleti/szemantikai síkon is kiforratlanabb, de annál erőteljesebben térhez kötött kezdeményezés: az ún. *Eurázsia-koncepció* (PERIŠIĆ 2015: 83–93). Ez utóbbi esetben a „meg nem valósulás” (a birodalmi lét keretein kívüli állapot) az, ami a nem túl távoli jövőt fenyegetésként felmutató kényszer-koncepcióban (útfüggőségben) ölt alakot. Az eurázsiai nagytér, melynek államaiban az ortodoxia (a pravoszláv egyház) dominál, orosz vezetéssel összeálló és mielőbb megszilárdítandó birodalom víziója, s a társadalomelméleti felhajtó erőit Alekszandr Dugin könyvei rendezik úgy-ahogy kohe-

rens keretbe. A filozófusként és geopolitikai szakértőként egyaránt számon tartott Dugin könyvek sorát publikálta a témában, itt most négy könyvére támaszkodva próbálom meg ismertetni az elképzeléseit. A következő könyveket használom: *A geopolitika alapjai 1. – Oroszország geopolitikai távlatai* (DUGIN 2004a); *A geopolitika alapjai 2. – Térben gondolkodni* (DUGIN 2004b); *Eurázsia misztériuma* (DUGIN 2008); *A negyedik politikaelmélet* (DUGIN 2013). (Az évszámok a kötetek szerb nyelvű kiadását jelölik.) Mindkét vizsgált koncepció bázisa a modernitáshoz való viszonyulás térbeli lehorgonyzásához is egyedi, csak rájuk jellemző képzeteket rendel. Beck értelmezésében az Európai Unió egyelőre sui generis képződmény (BECK–GRANDE 2007: 49), amely típusának egyedi/egyetlen esete. Dugin Új Euráziája történelmileg és földrajzilag meghatározott, a modernizációs kihívások veszélyeinek kitétt, elhelyezkedése által alakított területi entitás. Míg Dugin a modernitást külsőleg kritizáló, azt az ortodox (orosz) civilizáció számára fenntartásokkal követendő birodalmi keretervvel rukkol elő, addig Beck fenntartásai belső természetűek (a reflexív – önkritikus – modernizáció a kiindulópontjuk), s meglátásai a birodalmiság fogalmi bázisának, s ezzel az uralandó területekhez történő viszonyulásának is a radikális megváltoztathatóságával számol. Ennek a belső buktatóit vizsgálta az ún. *második modernitás* – egy másik szakkifejezéssel: a *reflexív modernitás* – horizontján belül Ulrich Beck. Ezen értelmezési keret lényegi eleme, hogy az első modernitást követő ezredfordulós változások egyrészt ráépülnek a modernizáció eredményeire és visszasságaira, másrészt kiterjesztik annak társadalmi és állami kereteit. Első sikerkönyve a *Kockázat-társadalom* megírása óta társszerzőkkel – Giddens, Lasch, Grande – vagy önállóan tucatnyi kiadványban viszi tovább a reflexív modernitás koncepcióját. Ez a megvalósításra váró kimenetel rajzolódik ki munkáiban a kozmopolitizmus címkéje alatt. Értelmezésében a kozmopolita jelző kijár minden olyan törekvésnek, amely a nemzeti/nemzetállami partikularizmus esetlegességét (a „vagy-vagy” elv működését) és az univerzalizmust (ezt szokás Sollen-diskurzusként emlegetni) kívánja meghaladva feloldani az „is-is” elvvel.

Dugin elképzelése „szükségyszerűségként” jelenik meg (olyan – előbbutóbb mindenképpen bekövetkező – folyamatként, amelynek a megsemmisülés az alternatívája). Ha az orosz kultúra által vezetett eurázsiai nagytér nem képes egy autochton, csak rá jellemző alternatívát kidolgozni a modernizációs kihívásokra, akkor nemhogy nem lehet belőle geostratégiai játékos (SZILÁGYI 2013: 70), hanem végérvényesen alárendelődik a világpolitikai eseményeket befolyásolni képes aktorok játszmáinak. Beck ezzel szemben egy lehetséges, de igen sok körülmény által veszélyeztetett kimenetelt vázol, amelynek részletei még kialakulatlanok és kidolgozásra (feltalálásra) vár-

nak, s amely nem tör meghatározó szerepkör betöltésére. (Habár azt nem lehet kizárni, hogy – ha sikerrel veszi a kozmopolitizálódás során felmerülő feladatait – egy ilyen kulcspozíció a nyakába szakadhat.)

Lényegében egy, „a legkisebb rossz” elvére épülő Új Eurázsia-*disztópia* áll szemben egy kevésbé valószínű, de „az elképzelhető legnagyobb jó” reményének megvalósulásával kacérkodó kozmopolita Európa-*utópia* elvárásaival, „[...] *részleges hatású valós utópiaként kell felfedezni és [...] tudatosítani*” (BECK–GRANDE 2007: 29).

Hogy az elkerülhetetlen elkerülése vagy a megvalósíthatatlan megvalósítása rendelkezik-e nagyobb mozgósító erővel, azt ki-ki maga döntse el.

Én a továbbiakban arra próbálok koncentrálni, hogy kihámozzam e két, a jövőre vonatkoztatott teoretikus felvetés szoros olvasata révén a vizsgálat alá vont szerzők műveiben megbúvó jelenképet. Azt szeretném összefoglalni, hogy a téziseik mögött/alatt milyen ezredfordulós korleírás rajzolódik ki. Hogy a komoly involváló erővel bíró koncepciók árnyékában hogyan írják le az egypólusúvá vált világ elmozdítását célzó, új szervezőelvekre épülő, saját nagytérségeik jövőjére vonatkozó lehetőségkereteket. A sebzett medve (Oroszország) és a vak öszvér (Európai Unió) aktuális állapotára és potenciális birodalompolitikai eszközrendszerére vagyok elsősorban kíváncsi.

A geopolitikai gondolkodás állathasonlatai a leírandó jelenség „elképzelhetőségének”, képi (allegorikus) „megjeleníthetőségének” a megkönnyítése érdekében találtattak ki. Hobbes leviatánja egy, a törvények segítségével megregulázandó tengeri szörnyeteg, amely a társadalmak önveszélyességét hivatott képileg ábrázolni. Az orosz birodalmiság allegóriája hagyományosan a medve, amely az orosz dominanciájú Eurázsia-koncepció szemléltetésére is alkalmasnak látszik. Az öszvér azért kínálkozik az ezredforduló birodalmi törekvéseinek a nyugat-európai nagytérséget jellemezni képes párjául, mert azt az eldönthetetlenséget is meg tudja jeleníteni, ami az Európai Unió besorolhatatlansága (Polity) kapcsán állandóan napirenden van (se nem állam, se nem nemzetközi szervezet). Az eposzi jelzőként elé kívánckozó *vakság* később kerül megalapozásra, de annyi megelőlegezhetőnek tűnik, hogy az EU-t alakító szereplők (politikai aktorok) önismeretéhez kapcsolható.

A VAK ÖSZVÉR

Beck a német társadalomelmélet háború utáni második generációjának volt az egyik meghatározó alakja. Ulrich Becknek, a 2015. január 1-jén elhunyt német társadalomtudósnak az emléke előtt is tisztelegve kezdem az EU-t mint *vak öszvért* szemléltető rész elméleti bevezetőjét. „Nem a világ

átváltozása a probléma, hanem az, hogy magunknak kellene megváltoznunk ahhoz, hogy az átalakult világban cselekvőképesek legyünk. Konkrétabban: akinek fontos és szent a nemzet érdeke, annak európai – végső soron kozmopolita – módon kell gondolkodnia és cselekednie” – írja egy gondolatébresztő esszéjében (BECK 2005: 40).

Manapság, a reflexív modernitás korában, az előző, első modernitás időszakában csak ütközőzónaként vagy egészségügyi övként számon tartott övezetnek és az európaizációnak a viszonya is mindenkit újraértelmezésre kellene hogy készítsen. Az EU és az azt alkotó nemzetállamok, illetve az azzal sajátos peremléti viszonyban levő kelet-közép-európai és nyugat-balkáni államok számára egyaránt sorskérdés, hogy az eddig túlnyomórészt gazdasági integrációra alapozott nagyter/birodalom-alakítási projektet sikerül-e társadalmisítani. E kísérlet a többségi elvű politikai döntéshozatal (demokrácia) folyamatos megújulásának kényszeréhez vezet el. Az EU-nak mint „sui generis” birodalomnak a sajátosságai akkor nyernek értelmet, ha szembeállítjuk őket az első modernitás jellemzőivel. Beck és Grande ezeket öt pontban foglalja össze (BECK–GRANDE 2007: 50):

1. Korlátlan szuverenitás (az erőszak állami monopóliuma)
2. Bürokratikus racionalitás (államhatáron belüli intézmények)
3. Szociokulturális homogenitás (nacionalizmus, nemzetállam)
4. Demokratikus legitimáció (képviseleti elv)
5. Kockázatközösség (állami kompetencia szintjén tett óvintézkedések).

A globális kihívások azonban ezeket az évszázados működési alapokat lényegi pontokon kezdik ki, s a fenti elvekre alapozott viszonyok részint kiegészültek, részint felváltódtak az új nemzetközi rezsimek szupranacionális alapon szerveződő intézményeivel (BECK–GRANDE 2007: 51). A sokak által elemzett globalizációs hatások sajátos és eddig egyedi abszorpciója jött létre az Európai Unió területén, amely a nemzetállamokat érő kihívásokat egy azokat meghaladni/azokon túllépni próbáló, eddig ismeretlen társulási formációval rukkolt elő. Beck értelmezésében ez egy olyan, *a reflexív modernitáson alapuló innovációs kísérlet*, amelynek Európa egyszerre hajtóereje és terméke. Olyan mérvű társadalmi innovációnak teremti meg az esélyét, amely – Beck szerint – csak a nacionalizmus korábbi felhajtóerejével mérhető össze (BECK–GRANDE 2007: 25).

Egyik fontos eleme ennek az ún. *transzformációs folyamat*, minek révén megszűnik az evolúció és a revolúció különbsége (BECK–GRANDE 2007: 62). Ezt azért tartom fontosnak kiemelni, mert az első modernitás a szegmentáció felülírását (a fennálló rend átalakítását) csak e két változási mód mentén tudta elképzelni. Az előbbi az időtényező következtében vált tarthatatlanná (túlságosan felgyorsult a világ), az utóbbi pedig, melynek tárgyiasult formái

a háború és a polgárháború, a külső és belső sérthetlenség (szuverenitás) falaiba ütközött. Mindezek előfeltétele az első modernitás érett szakaszának a kiteljesedése, amiben a „saját történelemmel való radikális szembenézés” megvalósulhat (BECK–GRANDE 2007: 53). Nem lehet átugrani az első modernitás kései válságidőszakát. Ez felvet néhány problémát: miként értelmezendő a létezett szocializmus szakasza? Mennyiben tekinthető a keleti blokkot uraló erőltetett iparosításra koncentrááló modernizáció ugyanolyan értékűnek, mint az első modernitás érett szakaszát a nyugati blokkban záró önreflexív események? Mivel a becki jellemzők mindegyike „torzult módon” – formálisan – volt csupán jelen ezekben a társadalmakban, így az elvben azokra épülő második modernitás is hátrányból indult a rendszerváltáskor. De a tranzíció időszaka is kérdéses: elegendő volt-e a pótlólagos kikülönülés/helyreállító forradalom szűk másfél évtizede ahhoz, hogy a volt ütközőzóna Közép-Kel-et-Európában található államai túljussanak „a nemzet újraintézményesülése” fogalmával jelölt folyamaton (KÁNTOR 2014: 50–52).

Beck könyveinek visszatérő megállapítása, hogy a szuverenitásról való részleges lemondás által lehet csak nagyobb cselekvési teret kieszközölni. (Ezt nem axiómaként kezelem, hanem vitaalpnak szánom.) A szuverenitás koncepciója sajátos átalakuláson megy keresztül, mind az elméletben, mind a gyakorlatban (vö. SZILÁGYI 2013: 110). Ennek értelmezéséhez a becki életmű is jelentősen hozzájárult. Ulrich Beck *A kozmopolita Európa-fogalmának konstrukciója* címmel írt tanulmányt, és az ahhoz szervesen kapcsolódó további két kötet elméleti háttérének jó összefoglalásával szolgál (GLIŠOVIĆ 2015), aki szerint a társadalmi fogalmaknak az a természetük – ahogy arra Niklas Luhmann is felhívja a figyelmet –, hogy ha elkezdnek róluk másként gondolkodni, akkor azzal akár a működésük is módosul (LUHMANN 2010: 47). Beck is ehhez hasonlóan vélekedik *A választás tétje* c. művében: „*A vicc az, hogy a játékosok cselekvési lehetőségei lényegesen függenek önmeghatározásuktól és újjászületési képességüktől*” (BECK 2005: 40). A szuverenitás gyakorlati átalakulása abban is megnyilvánul, hogy az EU mint birodalmi működési sajátosságokat felmutató szervezeti forma – túl a belső aszimmetriáján, amely az őt alkotó egyes tagállamok között megfigyelhető – negatív összefüggést mutat a cselekvőképesség és a szuverenitáshoz való ragaszkodás között:

„Ellentétben a modernitás előtti és a modern kori impériumokkal, az Európai Birodalom a szuverenitáson alapszik, nincs szó az államiság referencializációjáról [...]. Egy döntő ponton különbözik a modern gyarmattartó birodalmaktól is. Ezek lépcsőzetes szuverenitási jogrendre épültek, amelyet az államtan differenciált fogalomrendszerrel próbált igazolni. Teljes szuverenitással csak a birodalmi központ rendelkezett [...]. Az Európai Biroda-

lomban, amely szuverén államokból jött létre, éppen fordított logika érvényesül. A formális szuverenitásról leginkább azok az államok mondanak le, amelyek az uralmi zóna magját képezik. Minél jobban haladunk kifelé, annál nagyobb a Birodalomhoz tartozó államok formális szuverenitása” (BECK–GRANDE 2007: 99).

Kántor Zoltán gondolatmenetét követve ez a paradox helyzet részben a nemzet újraintézményesülésének számlájára írható. Az EU peremállamai máig sem képesek a nacionalizmus vagy-vagy logikáján oly mértékben túllendülni, hogy belső turbulenciák kialakulása nélkül lemondhassanak a ’45 és ’89 között ideológiai okokból háttérbe szorult nemzetépítés programjáról. Ilyetén a frissen csatlakozott országoknak a szuverenitáshoz kapcsolódó többletigénye nem teljesen érthetetlen. A posztnemzeti állapot ideje (HABERMAS 2014) így még nem következett be a peremterületen. S a Habermast követők által megfogalmazott alkotmányos patriotizmust (MÜLLER 2010) sem fogadta a nyugatos szerzők által elvárt olyan eufória, mint az a második modernitásra hivatkozó reflexiós szempontokat teljesen nélkülöző liberális piacgazdaság meghonosodása kapcsán tapasztalható volt másfél évtizeddel korábban. Az Új Európa államainak fenntartásai inkább köthetők az első modernitás kiteljesedéséhez fűzött remények teljesülésének elmaradásához (szabad választások + szabad piac = jóléti állam), semmint annak kritikájához. Itt szeretném megjegyezni, hogy ez nem tekinthető új jelenségnek. Szűcs Jenő elemzése szerint ez korábban sem zajlott másként. A modernizáció Kelet-Közép-Európában mindig is alatta maradt a nyugati variánsának (vö. SZŰCS 1981).

Az új szuverenitás-konceptió működőképességét – Beck szerint – a német példa bizonyítja: „Az új helyzet tudatosulása optimalizálja a játékosok cselekvési lehetőségét” – vallja (BECK 2005: 40). Szerinte a különbségek, az elismert partikularitások Európájában a sokféleség nem a problémák sokaságát, hanem a megoldás lehetőségét hordozza magában. Ez a kozmopolita integráció lényege. Most elsősorban a becki „*puha birodalom*” és a peremállamok viszonyának vonatkozásait kívánom továbbgondolni. E téma szerint *az EU egy nem homogén és nem hegemon birodalom*. Egyébként e két megkülönböztető jelzőnek több helyen is hosszabb bekezdéseket szentel Beck és Grande (BECK–GRANDE 2007). A birodalmiság szempontjából a hegemonia, a vizsgált nemzetállamok szempontjából pedig a homogén jelleg a leginkább releváns és (át)értelmezendő.

A 2004. évi bővítés után ugyan egyre inkább explicitté váltak a csatlakozás régiek által támasztott feltételei, de a formálisan egyenlők közötti egyenlőtlenségek kezeléséhez ez korántsem bizonyult elegendőnek. A Nyugat-Balkán kapcsán vált egyértelművé, hogy a csatlakozás inkább segíti a

feltartóztatás új, XXI. századi politikájának az intézményesülését, semmint az egységes gazdasági és politikai tér kialakítását (LŐRINCZNÉ 2015). A már csatlakozottak számára ez a belső egyensúlytalanság ma már korántsem annyira vonzó, de még mindig a kisebbik rossz melletti elköteleződés perspektíváját kínálja. A Nyugat-Balkán szakértőinek körében elterjedt egy „török forгатókönyv” néven ismertté vált modell, amit „közeledés csatlakozás nélkül” címkével is jelölnek. Erről többek között az SPSA (SOCIETY FOR POLITICAL SCIENCES OF SERBIA) Belgrádban megtartott regionális, azaz exjugoszláv politológus konferencia plenáris előadójaként Slobodan Samardžić professzor is felvetette ezt a lehetőséget *Evropska unija kao „dobra imperija” – kraj panevropske ideje Evropske unije (Az EU mint „jó birodalom” – az Európai Unió páneurópai eszmeiségének vége*, 2015. szeptember 25-én). Sajnos, a szöveg szerkesztett verziója nem jelent meg a kézirat lezárásáig. A már csatlakozottak estében inkább ennek a fordítottja látszik kirajzolódni: *csatlakozásról lehet beszélni mérsékelt közeledés mellett*. A föderalizálódásnak s az ezzel járó homogenizálódásnak vannak ugyan hívei, de a jelenlegi döntéshozatali mechanizmusok és az „európai közhangulat” tükrében ez középtávon sem valós alternatíva (BERNEK 2014: 34). „A nem hivatalos verzió” szerint viszont semmi alapja nincs a föderális Európai Unió megteremtésének. [...] Sőt, egyre több elemző az EU jövőbeli szétesését vetíti előre, s egy új német–orosz tengely kialakulását prognosztizálják” (BERNEK 2016: 34).

Az EU megfelelő szintű cselekvőképességének akadályát Beckék azonban nem a homogenizálódás hiányában látják, mint a birodalmi Európa hívei, hanem az EU önmagáról alkotott képének hiányosságaira vezetik vissza. Egy keleti tanmese, a vakok és az elefánt története szolgálhat párhuzamul ennek szemléltetésére: az elefánt jellemzőiről megnyilatkozó, a percepció terén korlátozott képességekkel bíró aktorok ebben a történetben vizsgáltuk tárgyáról annak csak egy-egy részvonatkozását (ormány, fark) illetően rendelkeznek megfelelő tapasztalattal. Beck és Grande hasonló korlátozott megbízhatóságú tapasztalatok okán marasztalja el az Európa-koncepciók „irányzatos” képviselőit. Ezeket a könyvükben élethazugságokként nevezik meg. Négy ilyenről számolnak be (BECK–GRANDE 2007: 35–42):

1. nemzeti
2. neoliberális
3. technokratikus
4. eurocentrikus.

Az első azt feltételezi, hogy „mindent vissza lehet csinálni”. A második szerint a gazdasági egységesülés automatikusan maga után vonja a társadalmak egységesülését. A harmadik alapján a „bukdácsoló integráció” válságról

válságra, de előbb-utóbb eljut egy konkrétan ki nem fejtett célhoz, amitől nem lehet eltérni. Az utolsó az egységesülést külső kényszerrel magyarázza, amely az Európát összerendező elveként a „nem Európa” általi fenyegetést „ismeri fel”. A visszarendeződéssel szemben Beckék annak beláthatatlan költségeire emlékeztetnek. A neoliberalizmus Európa-plázája esetében a politikai korrekció szükségességét hangsúlyozzák, amely nélkül nem lehet hatékony (és teszem hozzá: a többség által elfogadható) a gazdasági integráció. A technokratikus szemlélet esetében a cél kijelöletlenségét és a hozzá vezető útba beépült demokratikus deficitet mint konstrukciós hibát kifogásolják. Az eurocentrizmust pedig földrajzi tévkövetkeztetésnek tartják, amennyiben az Európát az USA-ról, a kialakult hasonlóságai és függőségei ellenére „területszemléletileg” leszakíthatónak véli. Az EU mássága a szemükben az USA által is képviselt univerzalizmus visszafogott, önvizsgálatra épülő lelkiismereti kérdéskörére apellálhat, azaz a reflexív kozmopolitizmus önszemléletére. Erre alapozva nyerheti majd el méltó helyét az EU a globális világban (BECK–GRANDE 2007: 41). A fentiek alapján, Beckék szerint, az önszemlélet felsorolt hiányosságai konstruálják meg azokat a szituációkat, melyekben az öszvér-konstrukció aktív és elkötelezett képviselői tartósan vannak bizonyulnak az uniót körülvevő kockázatok természetét illetően, s magukat élethazugságokban ringatva ragaszkodnak a saját EU-víziójukhoz.

A *vak öszvér* jellemzése nem lenne teljes, ha ezt a fenti vakfolt-teóriát nem egészíthetném ki a kozmopolita utópia hiányosságaira való rámutatással. A baloldali gondolkodás normatív irányultságára mindig is jellemző volt, hogy a találó látletelek mellé teleologikus megoldási javaslatot rendelt. Miközben az ahhoz elvezetendő út nem bizonyult operacionalizálhatónak. A becki felvetésnél is itt látom a legkomolyabb kihívást: mennyiben lesz képes a kozmopolita Európa „figyelembe venni saját lehetőségeinek feltételeit” (BECK–GRANDE 2007: 2). A normatív megoldásokkal többnyire nem az a baj, hogy nincs olyan konstelláció, amelyben nem lehetne feltételezni a működőképességüket, hanem hogy miként lehetne kényszer nélkül, az alternatívák alapos számbavételével biztosítani a legitimitásukat. (Ez a fajta racionális arisztokratizmus, bár egyik fő tárgyterülete a demokratikus deficit eltüntetése, maga is demokratikus deficitre van kárhozthatva – az emberek nem eléggé okosak, hogy belássák a relevanciáját.) Azt azonban ki szeretném emelni, hogy Beck munkássága nyomán feloldható lehet a normatív univerzalizmus alternatívánélkülisége, s „a különbözőségek elismerésének” a hangsúlyozásával immár megszabadíthatónak látszik a normativitás az uniformalizálódás vádjától (BECK–GRANDE 2007: 25).

Azt is szeretném hangsúlyozni, hogy a „sui generis” Európa kozmopolita verziója funkcionálisan nem lenne példa nélküli konstrukció. Egy *kiterjesz-*

tett Svájc-modellről van itt szó, amely a második modernitás és a globalizáció körülményei közepette – hátrányából előnyt kovácsolandó – szeretné magát kivonni a nemzetközi viszonyok fő sodrásából. Mégpedig úgy, hogy az atlantizmus háttérbe szorulása ellenére sem kíván leválni az USA által dominált modernitási eredményekről, de jobban szeretné hangsúlyozni a saját, reflexióra alapozott másságát. Amire Európának a leértékelődése következtében (BERNEK 2016: 55, SZILÁGYI 2013: 110) még van is némi esélye. A homogenizációtól elzárkózó, hegemoniára nem törekvő (a csatlakozás önkéntességére építő) modell igazán versenyképes a társadalmi innovációk terén lehet. A jóléti állam és az ordo-liberális gazdasági megoldások kísérletezési terepének átmenthetősége nem vészett el teljesen. A második modernitás önreflexiók potenciálja is részben ezek fenntartására irányul.

Hogy sikerül-e tető alá hozni egy működő „svájci” Európát, arra nincs garancia.

A SEBZETT MEDVE

Az Eurázsia (Neoeurázsia) koncepció felélesztése nagymértékben Alekszandr Dugin munkásságának is köszönhető (Perišić Oroszország jelenlegi geopolitikai helyzetéről írt 2015-ben megjelent kötete felsorolja a folyamatban szerepet játszó orosz értelmiségieket, de Dugin primátusát ő sem vitatja el az új orosz konzervativizmus kialakulását taglaló fejezetben (PERIŠIĆ 2015: 193–205). Dugin maga a legösszefüggőbb vízióját a jelenkori szituációra adandó orosz válasznak a *Negyedik ideológia* c. munkájában fejti ki (DUGIN 2013). Duginnak ez a könyve sem mentes teljesen a miszticizmustól. Ebben is található a magyar Hamvas Béla munkáihoz hasonlítható, a táj és a néplélek kapcsolatát a racionalista ábrázoláson túlra mutató eszközökkel felvértező, az eleve elrendeltségre épülő fejezetek. Ezek mozgósító hatása vitathatatlan (ami egy geopolitikai aspirációkkal bíró megnyilatkozás esetében nem is indokolatlan), ám tudományos értéke – a cáfolhatóság és diskurzivitás – tekintetében korlátozott. Nem véletlenül kapta a könyv 11. fejezete az *Eurazijstvo* (szabad fordításban: *Eurázsia belső lényege*) címet, illetve a részműfajt is meghatározó *Politikai poéma* alcímet. Nemcsak a tárgyát tekintve terjeszkedik túl a politika- és földrajztudomány határain, hanem az elbeszélés eszközei is inkább az irodalom által közvetíthető társadalmi tapasztalatok szférájába repítik át az azt megelőzően 10 fejezet során a tudományos diskurzus modernitáskritikai platformján mozgó olvasatot (DUGIN 2013: 173–196). Ez a kötet párba állítható Beck reflexív modernitást taglaló trilógiájával abban a tekintetben, hogy mindketten az általuk képviselt nagytársaság birodalmi alapokra szerveződő középtávú jövőjének

társadalomelméleti megalapozását tűzik ki célul. (Dugin javára írható, hogy az ő műve külön fejezetet szentel a baloldali paradigmák, így az ún. harmadik utas elképzelések ismertetésének is [DUGIN 2013: 52–53], és a baloldali társadalomvíziók oroszországi diszkreditáltságának okait is bemutatja [DUGIN 2013: 60–61].) Modernitáskritikája azonban alapvetően elutasító, illetve elkerülő stratégiára épül. Miközben érzékletesen szemlélteti a modernizációs egyenleg negatív következményeit, egyfajta mérsékelt abszorpcióra tesz javaslatot, amely a modernitás eszmeáramlatainak (univerzalizmus, posztmodernizmus, racionalizmus) elutasítása mellett a modernizáció technikai vívmányainak az óvatos átvételére szorítkozik (DUGIN 2013: 225–230).

A hiányzó, negyedik politikai teóriának – fejtegetései alapján – nem a modernitás megtartva meghaladó baloldali és/vagy racionális kritikája révén kellene körvonalazódnia. Szerinte a modernizációt zsákutcába vivő nagy ideológiák (fasizmus, kommunizmus) révén ellehetetlenített XIX. és XX. századi konzervatív társadalomelméleti meglátások (Ratzel, List, Carl Schmitt, Heidegger) mentén és a Szovjetunió által nem ideológiai, hanem földrajzi determináltságból megvalósított Eurázsia birodalmi hagyományait revitalizálva kell egy XXI. századi tér- és társadalomkoncepciónak kialakulnia. Ez a Neoeurázsia-elmélet. Egy olyan koncepció, amely nélkül a térség népei, így az orosz civilizáció is alárendelt pozícióba kényszerül, s előbbtöbb akár meg is szűnhet létezni. (Ez a dugini disztópia lényege.)

Dugin Eurázsiaival kapcsolatos meglátásai értelemszerűen oroszcentrikusak. Ilyetén központi szerepet kap bennük az ortodox hit. Azon tétele, miszerint a területszervezés elvi alapját nem Oroszország (az Orosz Föderáció) mint állam, hanem az orosz civilizáció képezi, az intézményesült hitvilág, a pravoszláv egyháznak a térségben betöltött szerepére támaszkodik. Ezen premissza szerint az orosz államiságnak évszázadokon át elengedhetetlen kiegészítője volt az ortodox egyház. Az az egyház, amelynek a fennhatósága – eltérően a nyugati katolicizmustól, amely maga is állampolitikai tényezőként vett részt másfél évezreden át a birodalmi viszonyok formálásában – csak a lelkiekre korlátozódik. Az egyház és a hit itt kiegészítői az állami/ birodalmi létnek. Sorvezetőül szolgálnak a politikai gyakorlat alakításában, de magában a politika formálásában nem vesznek részt (DUGIN 2008: 96–110, PERIŠIĆ 2015). Az egyház a letéteményese/megőrzője azoknak a társadalmi intézményeknek, amelyek révén az orosz életmód máig alapvető vonásaiban tér el a „nyugati” típusú létezési módoktól. Dugin a nyugatiság jellemzőiként a következőket nevezi meg (DUGIN 2013: 107):

1. kapitalizmus
2. individualizmus

3. demokrácia
4. racionalizmus
5. személyes felelősség
6. jogi tudatosság
7. polgári társadalom.

Ezek az oroszok és az általuk uralt térség más népeinek a körében soha nem vertek gyökeret. Szemben azon, ugyanott felsorolt autochton orosz társadalmi viszonyokkal, amelyeket az erőszakos szovjet modernizáció időszaka sem tudott eltüntetni:

1. paternalizmus
2. kollektivizmus
3. hierarchia
4. az államhoz mint családhoz való viszonyulás
5. a morál dominálása a jog felett
6. az etika dominálása a racionalitás felett.

A civilizációk különbsége, az orosz és a nyugati modell eltérése ezekben az intézményekben ragadható meg. Ez a szemlélet a XX. század orosz emigrációjának az eszméire vezethető vissza. Ahogy az első, orosz-turán alapú Eurázsia-koncepció is. A nyelvészként ismert Trubeckoj munkásságának ezekre a mellékágaira Kiss Lajos András írása hívja fel a 2013-as Korunk májusi számában a figyelmet (KISS 2013: 92–93).

Az egyházi és a civilizációs eltérések hangsúlyozása azonban – szerintem – legitimációs funkciót lát el. Igazolni hivatott a térség feletti ellenőrzés jogosságát. Eurázsia másságának „felismerése” és „tudatosítása” azonban geográfiai alapokra épül. Az orosz értelmiség a XX. század végén, kiutat keresve a válságból, a jelicini Oroszország viszonyainak megváltoztathatóságán elmélkedve jutott el az Eurázsia gondolatkör hasznosíthatóságához. Kiss Lajos András a tranzíció során, Dugin által is betöltött szerepegyüttes egyik, nem is igazán központi elemének tekinti Dugin tudományos munkásságát. Ám az ezzel járó pozíciókból, a Lomonoszov Egyetem intézetigazgatói, majd rektori székéből megfogalmazott tételek hatása kétségtelenül nagyobb és közvetlenebb, mint egy jelentéktelen szélsőjobboldali párt vezetőjének tett megnyilatkozások (KISS 2013: 91).

Szaktudósként Dugin már közvetlenül a Szovjetunió felbomlása után forgatókönyveket készít a várható és az elkerülendő eseményekről. Ám mielőtt rátérnék ezek geopolitikai vonatkozásaira, szeretném összegezni az elbukott fegyverkezési verseny után megbomlott világrend aktuális állapotát az ezredforduló környékén.

Az erőviszony megváltozásával nemcsak új szereplők jelentek meg, hanem a befolyási övezetek kiterjedése és szerkezete is alapjaiban megvál-

tozott. A KGST-ből és a Varsói Szerződésből kikerült kelet-közép-európai államok, ideértve a Baltikum újra önállósodott három posztszovjet tartományát is, gyorsan kifejezésre juttatta nyugatos orientációját (amit első sorban a gyors gazdasági felzárkózás és a függetlenség külső garanciáinak reményében igyekeztek is minél nyilvánvalóbbá tenni). A Balkánon közben zajlott Jugoszlávia korántsem problémamentes dezorganizációja, s itt az elköteleződés és a gazdasági rendszerváltás sem volt egyértelmű egészen az ezredfordulóig, amikor megbukott a miloševići rezsim. A Szovjetunió feloszlásával az addig biztosnak vett Heartland is visszahúzódott, s a SZU helyére lépő Orosz Föderáció határainak képlékenysége is problémák sorát hozta napvilágra. Az ütközőzóna helye és kiterjedése bizonytalanná vált. Olyan új területek kerültek ebbe a szerepkörbe, mint pl. Ukrajna és Grúzia, amelyek előtte már huzamosan az orosz belső nagytér elemeiként voltak számon tartva. A Nyugat-Balkán pedig azóta is lépéshátrányban van. Máig sem konszolidálódott az újonnan létrejött vagy újra önállósodott államainak a többsége. Egyedül csak a korábban is – még Dugin írásaiban is – a Közép-Európához sorolt Horvátország került be egyértelműen a nyugatias elvárásokat teljesíteni képes Új Európa államainak sorába. Pozdnyakov erről a következő láttelepet adta még az ezredforduló előtt:

„[...] A hidegháború és a bipoláris világrend fennállása idején az Egyesült Államok és szövetségesei főként arra ügyeltek, *nehogy* (kiemelések tőlem, P. T.) a szovjet erőter átterjedjen az eurázsiai Heartland határain, s ennek érdekében a tengerekkel és az óceánokkal határos eurázsiai part menti részeket megpróbálták a Nyugat-politika hatósugaraiban tartani.

Am a Nyugat nem tudta ezt a feladatot megoldani. Az utóbbi években lezajlott fordulatok azonban azt a ritka lehetőséget kínálták fel az Egyesült Államoknak, hogy *beékelődjön a gyorsan változó eurázsiai geostratégiai régióba*, hogy saját hasznát szem előtt tartva befolyásolja az ottani eseményeket. Egyszer s mindenkorra *szétzúzni az eurázsiai geopolitikai masszívumot, megakadályozni, hogy bármilyen nagyhatalom – főként Oroszország – domináns szerephez jusson Európában*: ez ma az Egyesült Államok legfőbb geopolitikai feladata, ami igen egyértelműen jut kifejeződésre az amerikai hivatalos személyiségek nyilatkozataiban és beszédeiben.

Ezt az állítást a gyakorlatban is igazolja az a nyílt játszma, amelyet az amerikai diplomácia folytat: az »Oroszország, Ukrajna, Kazahsztán s a többi volt szovjet köztársaság közötti ellentmondásokat kihasználva, s az erőegyensúly örök elvét hangoztatva a gyengébbet támogatni az erősebbel szemben, hogy egyik se törhessen egyeduralomra« (POZDNYAKOV).

Az új Rimland államaiért folytatott „soft power” csatározások során beagyott konfliktusok sora jött létre Kelet- és Délkelet-Európában, miközben

az orosz magterület pulzálása közepette eleinte az unipoláris világrend vezető hatalma sem látszott lemondani arról, hogy végérvényesen megakadályozza egy jövőbeni kihívó kialakulását, s a Heartland-elmélet egésze délre és keletebbre látszott elmozdulni (vö. BERNEK 2014: 2016).

Ezt a folyamatot szerették volna az orosz értelmiségiek és szaktudósok az ország erőforrásainak és önszemléletének átcsoportosításával meggátolni. És ebben volt meghatározó szerepe a tudományos eredményei tekintetében korántsem megkérdőjelezhetetlen teljesítménnyel előrukkoló Alekszandr Duginnak is (vö. PERIŠIĆ 2015: 83–84). Dugin Új Eurázsia-konceptiójának földrajzi és geostratégiai elemei sokkal kevésbé képezhetnék tudományos vita tárgyát. Ellentétben az azok elérése céljából harcba szólítottak (egyház, nép, birodalom) meggyőzésére bevetett jogosultágigény metanarratívájaként vázolt, korábban már általam is említett misztikus néplélektannal. (Itt inkább a dugini eljárás fordítottja tapintható ki: a geopolitikai reáliák – az orosz fenyegetés semlegesítése céljából – túlhangsúlyozzák Dugin miszticizmusát és eszméinek profasiszta gyökereit, illetén próbálva diszkreditálni az orosz önszemlélet reálpolitikai megalapozottságát [KISS 2013, 2015]).

Itt arra szeretnék rámutatni, hogy az EU és azon belül az Új Európa diszkurzusaiban Dugin „életműve” egyértelműen negatív megítélés alá esik. Ezzel szemben a Nyugat-Balkánon jelentős a szakmai megalapozottságot sem nélkülöző Dugin-párti interpretációk száma. Ez az eltérés a birodalmak közötti hipotetikus választás „tétjével” magyarázható: a misztikus, konfúz Dugin geopolitikai írásait sem kell komolyan venni. Kiss 2015-ben megjelent írásában egyetértően idézi Höllwerthet, Dugin osztrák monográfusát: „Ez az összeesküvés-elmélet a geopolitikát és a »szakrális geográfiát« (a tradicionalizmust) is összekapcsolja, s mindezt globális világtörténeti szemléletmóddá szintetizálja. A globalitás a konspirológia prizmáján megtörve a korábbi marxista–leninista történelem- és társadalomszemlélet pótlékává lényegül, mégpedig úgy, hogy megőrzi a korábbi kapitalizmus/szocializmus világnézet duális jellegét” (KISS 2015: 21). A feltartóztatás nevében történő elővágásokként látott, az oroszokat kellemetlenül érintő stratégiai lépések is igazoltak, melyek felett át illik suhanni a Nyugat-barát értelmiségi álláspont képviselőite során. A pravoszláv és ruszofil alapállásból értelmezők táborában pedig nem elegáns firtatni a dugini kozmológia belső ellentmondásait, így az olyan kitételeket sem, hogy az orosz nép elsődlegesen sík vidéki karakterű (ami a balkáni szlávokról nem igazán mondható el). Hogy milyen viszonyban lennének egymással az autokefál (államegyház) tradícióval bíró pravoszláv „nemzeti egyházak” egy orosz dominanciájú birodalmi struktúrában.

Dugin geopolitikai tárgyu, tudományos formába öntött írásai a Bernek Ágnes által az „ortodox geopolitika újjászületése”-ként tételezett folyamatba látszanak beilleszthetőnek (BERNEK 2014: 27). A tájékozódási pontok többszöröződését követően immár – Brüsszel és Washington mellett – Moszkvából és Pekingből körbenézve is születnek releváns geostratégiai elképzelések a XXI. század hajnalán (BERNEK 2016: 30).

A dugini geopolitika egyik fontos tézise az orosz birodalmi szemlélet tér-primátusa. Eszerint az orosz hatalom nem etnikai vonatkozású, hanem elsődlegesen térhez kötött: nem a világ oroszait, szlávjait, pravoszlávjait tekintti uralma alá vonandónak a saját birodalmi keretének a kialakításánál, hanem igényt formál a kelet-európai és észak-ázsiai nagy kiterjedésű, szinte tagolatlan síkság egészére. Itt érvelése vissza tud nyúlni Humbold Eurázsia tézisére és Ratzel Gestalt (alkat/alak) és Lage (helyzet/elhelyezkedés) tanára (vö. SZILÁGYI 2013: 24). A szűkebb civilizációs egység peremvidékén (minden, ami nem az orosz magterület része, de szomszédos azzal, az orosz szempontból Rimlandnak minősül [DUGIN 2006: 123]). Indoklásában Dugin arra helyezi a hangsúlyt, hogy ezen nem orosz eurázsiai területek kapcsán az orosz geostratégia csak két létmóddal tud számolni: a bekebelezéssel, vagy a „baráti semlegességgel”. Itt a fő kérdés az, hogy meddig bizonyulhat „baráti”-nak a semlegesség: az orosz ügyekből való kívül maradást, az orosz érdekek biztos távolságból történő követését, vagy azoknak alárendelődő, csupán névleges függetlenséget ért-e rajta a birodalmi központ?

A 2000-es évek elején ennek a politikának a térnyerése figyelhető meg Oroszországban. Perišić részletesen nyomon követi az új doktrínák elfogadásának folyamatát, valamint az azok megvalósíthatósága végett eszközölt hatalom/irányításpolitikai átszervezéseket (PERIŠIĆ 2015: 142–156, 122–126). Ami szembeütök, az az alkalmazott stratégia vegyes jellege: komolyan számol a soft power eszköztárával, s – megtanulva az előző évtized egypólusú világának általánossá vált „nyelvét” (Dugin nyelvként [gondolkodási keretként] azonosítja a geoökonómia fegyvertárat [DUGIN 2004: 186]) – gyorsan felismeri a gáz- és olajfüggőség geostratégiai bevetetőségéből adódó mozgástérben addig csak megbúvó, de tudatosan és koncentráltan a posztsovjet időszak első évtizedében nem alkalmazott lehetőségeket. De ezekkel párhuzamosan hangsúlyt helyez a hagyományos cselekvőképességre, a fegyverkezésből és az elrettentésből eredeztethető hard powernek az újraalkotására is (PERIŠIĆ 2015: 157–160). A dugini Új Eurázsia-koncepció elvei ekkor kezdenek az Orosz Föderáció politikáiban hivatalosan is alakot öltöni. Ez az időszak, a konszolidáció első évtizede jelenti Dugin társadalmi elismertségének kiteljesedését. Ő maga saját elképzeléseinek majdhogynem maradéktalan érvényesülését a 2008-as grú-

ziai beavatkozással azonosítja. (A nyugati szakirodalom inkább a 2014-re a szuverén, bár barátian semlegesnek egyre kevésbé nevezhető Ukrajna formális részét képező Krím félsziget annektálását tartja sarokpontnak – pl. [BERNEK 2016]).

Oroszországnak mint az új bipolaritásért küzdő entitásnak azonban elsősorban a reálpolitika szab mozgásteret. A geoökonómiai feltartóztatás céljából az USA által foganatosított ellenlépések következtében több fronton is vereséget szenved a kezdeti erősödést követően a kétezertízes évek elején/közepén. A Nyugat-Balkán kapcsán két elemet emelnék ki ebből az eseménysorból: a Déli Áramlat megvalósításának tervétől való 2014-es visszakozást, valamint a montenegrói meleg tengeri kikötő megszerzésére irányuló próbálkozás füstbe menetelét a volt jugoszláv tagköztársaság (amely nem mellesleg szláv is és ortodox is) NATO melletti elköteleződése miatt. Mindeközben lekerül az „Új Eurázsia” hívószó az orosz cselekvési horizontról, s Dugin maga is háttérbe szorul. A sebzett medve megmutatta, hogy nem hajlandó elfogadni az atlantisták részéről számára kijelölt regionális hatalmi szerepkört. Jelét adta annak is, hogy a hagyományos geostratégiai arzenál eszközeit is újra kézben tartja, s nem fél azt bevetni; hogy számára ütközőövezet minden, ami érdekei érvényesítésének az útjába áll. Így nemcsak azok a területek, amelyek a Nyugat részéről még nem kerültek teljes ellenőrzés alá, hanem olyan klasszikus nyugati szövetségesek is speciális státusba kerülhetnek, mint a saját regionális hatalmi szerepét mindenek elé helyező Törökország. A geoökonómiai feltartóztatás eredményeként Oroszország figyelme Kína felé fordult, ami hosszabb távon inkább látszik a többpólusú világ kialakulását elősegíteni, semmint hogy kapituláció lenne.

A dugini program – kiötlője nélkül is – alakulhat. Az Eurázsiai Unió – mint részben az Európai Unió létre adott válaszreakció – a maga szervezeti formájában (bizonytalanság, botladozások [PERIŠIĆ 2015: 249–256]) a mintaképét (EU) látszik másolni. Jelentősége egyelőre nem különösebben nagy, de már középtávon is képes lehet intézményes keretétől szolgálni az orosz birodalmi tervek megvalósításának.

IRODALOM

- BECK, Ulrich 2003. A kockázat-társadalom – Út egy másik modernitásba. Századvég, Budapest
- BECK, Ulrich 2005. A választás tétje. Belvedere, Szeged
- BECK, Ulrich 2008. Világkockázat-társadalom. Az elveszett biztonság nyomában. Belvedere, Szeged

- BECK, Ulrich–GRANDE, Edgar 2007. A kozmopolita Európa = Belvedere, Szeged
- BENCE Lőrinczné 2013. Az európai uniós bővítések elmélete és gyakorlata a horvát csatlakozás tükrében. Aposztróf, Budapest
- BERNEK Ágnes 2010. Geopolitika és/vagy geoökonómia – a 21. század világgazdasági és világpolitikai folyamatainak összefüggése = Geopolitika a 21. században I/1. 39–62.
- BERNEK Ágnes 2014. 21. századi geopolitikai stratégiák – Az ortodox geopolitikai stratégiák újjászületése és az egyre fokozódó biztonsági kockázat. = Nemzetbiztonsági Szemle II/3. 18–44.
- BERNEK Ágnes 2016. 21. századi geopolitikai stratégiák. = HUG I/1. 56–77. <http://docplayer.hu/amp/35421730-21-szazadi-geopolitikai-strategiak.html>
- DUGIN, Aleksandr 1998. Az Eurázsia-vita és a nacionalizmus apológiája = Kiss–Sakleina–Kurtonov (szerk.): Doktrínák és alternatívák. COLPI, Budapest, 98–117.
- DUGIN, Aleksandr 2004a. Osnovi geopolitike 1. Geopolitička budućnost Rusije. Ekopres, Belgrád
- DUGIN, Aleksandr 2004b. Osnovi geopolitike 2. Prostorno misliti. Ekopres, Belgrád
- DUGIN, Aleksandr 2006. A geopolitika alapjai = Gazdag (szerk.): Geopolitika és biztonság. Zrínyi, Budapest, 119–163.
- DUGIN, Aleksandr 2008. Misterija Evroazije. Logos, Belgrád
- DUGIN, Aleksandr 2013. Četvrta politička teorija. MMXIII, Belgrád
- GLIŠOVIĆ Ljiljana 2015. Konstrukt kosmopolitske Evrope Uriha Beka = Vujačić–Beljinac (szerk.): Nova Evropa i njena periferija. Belgrád, UB-FPN, 45–51.
- HABERMAS, Jürgen 2006. A posztnemzeti állapot. L’Harmattan, Budapest
- HABERMAS, Jürgen 2012. Esszé Európa alkotmányáról. Atlantisz, Budapest
- HONNETH, Axel 2013. Harc az elismerésért. L’Harmattan, Budapest
- JOVIĆ, Dejan 2015. Stvaranje bipolarnosti i/ili multipolarnosti na evropskim periferijama. = Vujačić I.–Beljinac N. (szerk.): Nova Evropa i njena periferija. Belgrád, UB-FPN, 127–145.
- KÁNTOR Zoltán 2014. A nemzet intézményesülése a rendszerváltás utáni Magyarországon. Osiris, Budapest
- KISS Lajos András 2013. Kicsoda Ön, Alekszandr Dugin? In: Korunk 24(5). 90–98.
- KISS Lajos András 2015. Alekszandr Dugin és a szakrális összeesküvés teóriája. = Liget, 29/1 21.

- LÉPHAFT Áron 2014. A lehetséges autonómiák földrajzi alapjai a volt jugoszláv térben. = Végh A. (szerk.): A kisebbségek geopolitikája. Publikon, Pécs, 44–67.
- LUHMANN, Niklas 2002. Die Politik der Gesellschaft. Suhrkamp, Frankfurt am Main
- LUHMANN, Niklas 2003. Macht (3. kiadás). Lucius & Lucius, Stuttgart, 2003(1975)
- LUHMANN, Niklas 2010. Politische Soziologie. Suhrkamp, Frankfurt am Main
- MÜLLER, Jan-Werner 2010. Verfassungspatriotismus. Suhrkamp, Frankfurt am Main
- NAKARADA, Radmila 2009. Srbija – od slabe do funkcionalne države = Samardžić (szerk.): Srbija u procesu pridruživanja Evropskoj uniji. Službeni glasnik, Belgrad, 119–145.
- PAP Tibor–BOZSÓ Péter 2014. A 23. fejezet misztériuma: Szerbia EU-csatlakozási törekvéseinek kisebbségpolitikai dimenziói = Reményi (szerk.): Állam- és nemzetépítés a Nyugat-Balkánon. Publikon, Pécs, 133–146.
- PAP Tibor 2014. A nemzeti tanácsok megítélése a szerbiai politikai diskurzusban. = Novák–Rózs (szerk.): Kihívások és lehetőségek. VMDOK, Szabadka, 88–113.
- PAP Tibor 2016. A kisebbségi identitás rétegeinek egymásra épülése a XXI. században. = Apró (szerk.): Média és identitás 2. Médiatudományi Intézet, Budapest, 149–172.
- PERIŠIĆ, Srđan 2015. Nova geopolitika Rusije. Medija centar „Odbrana“, Belgrad, 303.
- POZDNYAKOV, Elgiz 1998. Oroszország esélyei a geopolitikai összeomlás után. = Kiss–Sakleina–Kurtinov (szerk.): Doktrínák és alternatívák. COLPI, Budapest, 86–97.
- SARNYAI Csaba Máté–PAP Tibor 2015. The minority political dimensions of the Serbian EU-accessionefforts = VUJAČIĆ–SAMARDŽIĆ 2009. Problem Kosova i Metohije iz ugla evropskih integracija – Secesija Kosova kao pitanje odnosa Evropske unije i Srbije. = Samardžić (szerk.): Srbija u procesu pridruživanja Evropskoj uniji. Službeni glasnik, Belgrad, 193–238.
- SOÓS Edit–PAP Tibor 2015. Regionális és kisebbségpolitikai válaszok az EU-csatlakozás kihívásaira = Deturope, Volume 7, ISSUE 2015, 21–43.
- SZILÁGYI István 2013. Geopolitika. Publikon, Pécs
- SZÜCS Jenő 1981. Vázlat Európa három történeti régiójáról. = Történeti Szemle 1981/3. 311–359.

The EU, as a 'Soft Empire'
(The Relationship of The European Union and Russia
in the Mirror of the New Concept of Eurasia)

An unfortunate current aspect to our lecture is that Ulrich Beck, a definitive figure of the second generation of post-war German social theory, passed away on January 1, 2015. His life's work, focusing on Europeanisation, presents one of the most usable – revolutionary – descriptions of the globalised world: he also shares the opinion that 'understanding' reality is, in and of itself, a revolutionary act.

Reflexive modernity prompts us to reconsider our narrower subject matter as well: the relation of West-Balkan and Europeanisation. A recurring notion of Beck's books is that greater action space can only be attained through a partial relinquishment of sovereignty. The German example demonstrates this. His works contain fine arguments for the foundation of self-governance: for the mutual acceptance of a bottom-up and democratic procedural order. *The action potential of the players is optimised by the recognition of the new situation.* – he claims. In the Europe of differences and acknowledged particularities, *diversity brings about not a multitude of problems but opportunities of solution.* This is the essence of cosmopolitan integration. The "upstream" principle leads to the root of the challenges. It is also the way to the connection between majority-principled decision making and the automatic exclusion of minority communities. The social success of Europeanisation partly depends on the revision of elements of 'democracy'. This cannot be envisioned without reinterpreting the role of communities at Europe's periphery, including the relation between nation state and its neighbours and between nation state and the EU as well.

We intend to elaborate on the relationship of Beck's 'soft empire' and peripheral states According to this theorem, *the EU is a non-homogeneous and non-hegemonic empire.*) The starting point of a new approach is that the main problem is not any nation building program, just as Beck and others of the normative school claims. In our view, the reasons for the ever recurring, persistent problems with the issues of nation/state and environment/neighbours are: the majority-principled decision-making and regional segmentation (state), and the fixed nature of borders (unchangeable by democratic means).

Key words: The EU as 'soft empire' Europeanisation, concept of Eurasia, the 'soft empire' theorem, Beck, Dugin

EU kao „meka imperija“

(Veza Evropske Unije i Rusije u ogledalu novog koncepta Eurazije)

Kao nesrećan, ali aktuelan aspekt našeg izlaganja jeste sledeće: Ulrich Beck, značajna ličnost druge generacije posleratne, nemačke društvene teorije umro je 1. januara 2015. Njegov opus, fokusiran na evropeizaciju nam daje jedan od najkorisnijih – revolucionarnih – deskripcija globalizovanog sveta: i on deli mišljenje, da je „razumevanje“ i „samorazumevanje“ realnosti revolucionalan akt.

Refleksivna moderna nas upućuje, da ponovo razložimo i uže polje našeg interesovanja: vezu između Zapadnog Balkana i evropeizacije. U ponovom vraćanju na tezu u svojim knjigama Beck ističe, da se veći prostor delovanja može jedino postići kroz delimično odricanje suverenosti. Nemački primer potvrđuje to. Njegova dela sadrže dobre argumente za osnovu samoupravljanja: međusobno priznatog, odozdo vršenog i demokratskog proceduralnog reda. Prema njemu – *potencijal delovanja činioca je optimiziran kroz upoznavanje nove situacije*. U Evropi različitosti i priznatih svojstava, *raznolikost ne donosi mnogostruke probleme, nego mogućnosti rešenja*. To je u srcu kosmopolitske integracije. Princip „uzvodnog“ nas vodi ka korenu izazova. To je ujedno i veza između većinsko-principnog donošenja odluka, kao i automatskog isključenja manjinskih zajednica. Društveni uspeh evropeizacije delimično zavisi od revizije elemenata „demokratije“. Na to se ne može gledati bez reinterpretacije uloge zajednica evropske periferije, uključujući vezu između nacije države i njenih suseda, te između nacije države i EU.

Nastojimo detaljno izložiti vezu između Beckove „meke imperije“ i perifernih zemalja. Prema njegovoj teoriji *EU je ne-homogena i ne-hegemonistička imperija*. Polazna tačka našeg pristupa je da glavni problem nije bilo koji program građenja nacije, kao što zastupa Beck i drugi iz normativne škole. Iz naše perspektive, razlozi ponavljajućih i uporno prisutnih problema nacije/države i okruženja/susedstva su: većinski principnog donošenja odluka, regionalna segmentacija (države) i stalna priroda granica (demokratski nepromenjiva).

Ključne reči: evropeizacija, koncept Evroazije, teorija „meke imperije“, Beck, Dugin

Beérkezés időpontja: 2018. január 11.

Elfogadás időpontja: 2018. február 23.

